

State and Perspectives otvorio je Saša Božić (Zagreb) predavanjem o transnacionalizaciji Europe i problemu te uloge dijaspore u tom procesu. Pritom naglašava zanemarenost uloge dijaspore u procesima kao što su globalizacija ili transnacionalizacija, iako se ona očituje na društvenom, kulturnom, političkom, ekonomskom i drugim poljima.

Sabina Mihelj govorila je o identitetima i globalizaciji te odnosu mita i realnosti unutar njih. Globalizacija kao proces teži konzervaciji identiteta i njegovoj statičnosti i temelji se na esencijalnom, tj. traži se ispod površine skrivena bit identiteta, dok se s druge strane postavlja pitanje kontakata raznih identiteta i njihova mijenjanja.

Indraneel Sircar (Aberystwyth, Wales) usporedio je suvremene interpretacije globalizacije s već iznesenim teorijama o transnacionalizmu i kompleksnim međuovisnostima te zaključio da je u njima anticipiran dobar dio globalizacijskih teorija te da s te strane ne donose nikakav radikalni pomak.

Unutar pete radionice predavanja su održali i Laura Šakaja o svojem istraživanju stavova mladih prema Balkanu, Maria Oliveira Roca o suvremenim portugalskim migracijama i njihovim utjecajima na multikulturalne procese u Portugalu, Milan Mesić o oblicima državljanstva unutar europskih država te Irina Molodikova o migracijama u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza.

Tečaj je zatvoren kružokom pod vodstvom Lepe Mladenović (Beograd) na temu podređenog položaja žena u društvu i načina na koji muškarci koriste svoj položaj moći u društvu. Kružok je ostvaren u vidu odvojenih grupa, od kojih su prvu sačinjavale isključivo žene, a drugu muškarci, a na kraju su na zajedničkom sastanku izneseni zaključci.

Evaluacijom koja je uslijedila na kraju tečaja izneseni su prijedlozi za njegovo poboljšanje, a raspravljalo se i o temama tečaja za sljedeću godinu.

Sven Marčelić

Okrugli stol

ULOGA ISTRAŽIVANJA JAVNOG MNIJENJA U PREDIZBORNIM KAMPANJAMA

Zagreb, 27. travnja 2001, Hrvatski
novinarski dom

U Hrvatskoj je sve češća pojava prognoziiranja izbornih rezultata na temelju istraživanja javnog mnijenja u medijima kao i to da se političke stranke koriste time pri planiranju svojih poteza.

Okrugli stol u organizaciji Hrvatskog sociološkog društva pod nazivom *Uloga istraživanja javnog mnijenja u predizbornim kampanjama* okupio je istraživače, sociologe, psihologe, politologe i predstavnike političkih stranaka koji su raspravili dobre i loše strane ovog novijeg fenomena u hrvatskoj javnosti i na njejoj političkoj sceni. Izneseni stavovi i ocjene ukazali su na različita viđenja trenutne situacije, ali i na različite prijedloge za budućnost.

1.

Identificirano je nekoliko različitih pozicija iz kojih pojedini akteri pristupaju istraživanjima javnog mnijenja: mediji, političke stranke, istraživačke agencije, znanstvene institucije i javnost različito gledaju na svrhu i funkcije istraživanja. Posebni interesi ovih aktera značajno utječu na način provođenja istraživanja i posredovanje rezultata javnosti, pri čemu valjanost i korektnost nisu uvijek krajnji cilj i postignuće.

Odnos javnosti i istraživanja javnog mnijenja tumači se dvojako: kao jačanje demokracije, odnosno participacije građana u političkom procesu ili kao manipulacija javnosti koju provodi medijska i politička elita. S jedne strane, istraživanja javnog mnijenja mogu prisiliti političke stranke da razmotre svoje strategije ozbiljno uzimajući u obzir

preferencije i raspoloženja birača te mogu edukacijom građana doprinijeti razvoju demokratske kulture. S druge strane, političke stranke mogu iskoristiti svoju moć nad medijima i na taj način manipulirati dojmovima i stavovima birača. Teza o manipulaciji javnosti počiva na pretpostavci o utjecaju objavljivanja rezultata istraživanja javnog mnijenja na birače, ali taj utjecaj nije uvijek evidentan. U raspravi je izražena čitava lepeza stavova o tome: jedni tvrde da objavljivanje rezultata uopće ne utječe na preferencije birača, posebno u slučajevima kada je javno mnijenje kristalizirano, kada u javnosti prevladavaju čvrsta politička opredjeljenja; drugi tvrde da objavljivanje rezultata istraživanja ne utječe na preferencije birača, ali utječe na izbornu apstinenciju, i to na način da je smanjuje i time doprinosi demokraciji; za treće se utjecaj istraživanja na preferencije podrazumijeva, te ona kao takva postaju vjerojatna metoda manipulacije u rukama konkurentnih političkih snaga, odnosno njihovih medijskih simpatizera. Najoprezniji stav iznesen u raspravi jest onaj da je zbog njihove različite izloženosti u javnosti i ostalih kontekstualnih specifičnosti potrebno zasebno procjenjivati utjecaj svakog pojedinog istraživanja na stavove i opredjeljenja javnosti.

Nasuprot različitim pogledima na postojanje utjecaja objavljivanja rezultata istraživanja na birače i javnost, utjecaj na političke stranke potvrđen je iz prve ruke u raspravi na ovom okruglom stolu, i to su učinili politički akteri koji su tome neposredno svjedočili. Upravo je istraživanje iz 1999. "prisililo" oporbene političke stranke na stvaranje koalicija, a rezultati istraživanja pokazali su se jedinim mogućim načinom usklađivanja interesa pojedinih stranaka pri određivanju omjera na izbornim listama. Osim procjene izbornih preferencija, istraživači mogu pružiti informacije o aktualnim temama i načinima na koje ih ljudi sagledavaju, na temelju čega političke stranke mogu prilagoditi svoju strategiju djelovanja.

Političkim strankama kao naručiocima istraživanja cilj je dobiti valjane informacije na koje se mogu osloniti pri donošenju odluka, pa stoga ulažu veliki trud i novac da istraživanja provedu korektno, poštujući stan-

darde. Ali stranke istodobno zadržavaju pravo raspolaganja podacima i njihovom pragmatičnom upotrebom u političkoj propagandi. Tako tendenciozno provedena i interpretirana istraživanja, ili čak ona fantomska, nikad provedena, postaju propagandno sredstvo u političkoj areni.

Istraživanja stranačkih preferencija tek su manji dio informacija o političkim opcijama koje putem medija dolaze do javnosti. Nerijetko urednici i novinari koriste istraživanja kao dodatak koji stoji uz tekst, ne mareći pritom za korektnost pri prikazivanju i interpretaciji rezultata. Mediji kao naručioc istraživanja pred istraživače postavljaju specifične zahtjeve: nameće se forma tzv. "novinske ankete", traži se brza reakcija i ostavlja se malo vremena za pripremu istraživanja, financijska sredstva ograničavaju istraživača u primjeni odgovarajućih tehnika, a rezultate redovito interpretiraju novinari, a ne stručnjaci. Mediji teže senzacijama kojima osiguravaju svoj opstanak na tržištu, pa se istraživački nalazi u pravilu neopravdano ističu ili iskrivljavaju. Nažalost, predstavnici novinarske profesije nisu sudjelovali u raspravi, pa nisu imali priliku pojasniti svoju poziciju.

Komercijalni interesi istraživačkih agencija također utječu na valjanost istraživanja, tako da su istraživači skloni prikloniti se interesima naručioca, medija ili političkih stranaka. Ipak, upravo su komercijalne agencije najviše doprinijele porastu broja istraživanja u proteklom desetljeću tijekom kojeg su prema nekim procjenama "preboljele fazu dječjih bolesti". Danas one imaju mnogo više praktičnih iskustava i znanja nego na početku svog djelovanja, no interes za zaradom i dalje u određenoj mjeri usmjerava njihov rad. Istraživači u agencijama svjesni su ovog problema, a oni koji imaju mogućnosti nastoje tome donekle doskočiti samostalno provodeći istraživanja čije rezultate zatim nude zainteresiranima.

Znanost i struka na prvo mjesto stavljaju korektnost provedbe istraživanja u cilju stjecanja vjerodostojne i istinite spoznaje. Osim predviđanja izbornih preferencija znanost se interesira za izgradnju i usporedbu

teorijskih modela kojima se može objasniti ponašanje birača, a upravo ova analitička razina nedostaje većini istraživanja koja su prilagođena medijskoj upotrebi. Znanost, međutim, ne želi opisivati, predočavati i objašnjavati društvene fenomene isključivo unutar okvira akademskih institucija, već se želi uključiti u javnost i na taj način pridonijeti rješavanju društvenih problema.

2.

Zahtjev za definiranje i primjenu metodologijskih standarda ponovili su mnogi sudionici rasprave, ali i u ovom slučaju nije iznesena jedna, nego nekoliko različitih koncepcija. Jedni se zalažu za *licenciranje*, nametanje pravila i obaveza svima koji izrađuju istraživanja i objavljuju ih u javnosti, dok su drugi skloni *certificiranju*, izdavanju potvrda o pridržavanju kodeksa istraživačkog ponašanja, koje bi takvim istraživanjima služile kao dokaz kvalitete i korektnosti obavljenog posla. Treća koncepcija polazi od činjenice da su u Hrvatskoj glavni akteri istraživanja bile upravo komercijalne, a ne akademske institucije, te se stoga dovodi u pitanje nadležnost strukovnih udruženja – predlaže se osnivanje interdisciplinarne komisije po uzoru na ESOMAR, koja bi reagirala tek na temelju prigovora istraživača, naručitelja ili neke treće zainteresirane strane. Prema četvrtoj koncepciji formalni nadzor nad provedbom istraživanja i objavljivanjem rezultata ne bi imao velikog utjecaja, a stanje se može poboljšati samo trudom, savjesnošću i znanjem svake pojedine agencije, istraživačkog tima i istraživača, dok je zadatak strukovne udruge samo da dade smjernice za poboljšanje metodologije. Sudionici okruglog stola složili su se da je potrebno sastati se naknadno u užem sastavu kako bi se poradilo na formulaciji kodeksa ponašanja istraživača javnog mnijenja.

Metodologijski standardi u svijetu već postoje, a mnoge hrvatske istraživačke agencije i instituti članovi su međunarodnih udruženja, što ih obavezuje na njihovo poštivanje. Međutim, čak ni strogo poštivanje preporučenih pravila ne pruža garancije da će se pogreška ukloniti. Problem je u tome

što ne postoje matematički modeli reduiranja pristranosti, odnosno ispravan pristup u nekom istraživanju ponajviše ovisi o problemu koji se istražuje. Procjena grešaka i pristranosti svodi se na ocjenu drugih istraživača koji se bave istim područjem koliko se kompetentno pristupilo njihovom otklanjanju. Ne postoji jedinstveni numerički pokazatelj valjanosti istraživanja, na što se često zaboravlja. Isticanje teorijske pogreške uzorka s obzirom na njegovu veličinu može stvoriti dojam da je istraživanje preciznije nego što jest. Teorijski raspon greške uzorka daleko je od ukupne moguće greške istraživanja, što može biti uzrokovano nepoznavanjem konteksta, nereprezentativnim uzorkom, loše formuliranim pitanjima, greškama anketara, itd.

Prognostička vrijednost istraživanja stranačkih preferencija dodatno ovisi o specifičnom socijalnom i izbornom kontekstu. Zavisno o situaciji, neki ispitanici sustezat će se od iznošenja svojih stavova, odbijajući odgovoriti ili prikazujući se pristalicama socijalno poželjne političke opcije.

Da bi se moglo uspješno predvidjeti ponašanje birača, posebno s obzirom na socijalni kontekst u kojem oni donose svoje odluke, potreban je daljnji znanstveni rad na izgradnji modela biračkog ponašanja. Iako se nekoliko takvih modela već duže vrijeme razvija u svijetu, njihova automatska primjena na hrvatsku socijalnu stvarnost možda neće pružiti zadovoljavajuće rezultate. Hrvatski znanstvenici i istraživači moraju nadoknaditi posljedice vakuuma koji posljednjih godina vlada na ovom području i započeti s međunarodnom suradnjom u kojoj bi komparativnim, longitudinalnim istraživanjima izgradili vlastite modele. U ovom smislu iznesen je konkretan prijedlog o održavanju interdisciplinarnog sastanka, i to odmah nakon održavanja svibanjskih lokalnih izbora. Teorijski rad potreban je i u području koje povezuje stav i ponašanje, budući da istraživanja javnog mnijenja mjere upravo stavove, a nastoje predvidjeti ponašanje.

Iako su neki sudionici okruglog stola iznijeli stav da su istraživanja javnog mnijenja u Hrvatskoj na respektabilnoj razini, pogotovo u usporedbi sa situacijom u ostalim tranzicijskim zemljama, iznesene su

mnogobrojne primjedbe, upućeno je na nepravilnosti i predložene su smjernice za poboljšanje stanja.

Pojava i porast broja predizbornih istraživanja prati proces povećanja transparentnosti i refleksivnosti društva – ona nemaju smisla u društvenom kontekstu u kojem slobodno izjašnjavanje nije moguće ili je u najmanju ruku rizično. S pojavom pluralizma nestaju ova ograničenja, ali se nažalost pojavljuje “šum” u interpretaciji i prezentaciji rezultata – nedostaje znanstveno objašnjenje, što rezultira stvaranjem proizvoljne, ideološke ili politički zainteresirane slike stvarnosti. Da bi se izbjegla politizacija u prikazu rezultata ili jednostavno samozavaravanje nestručnih interpreata, rezultate istraživanja moraju interpretirati sami istraživači, odnosno stručnjaci i znanstvenici. Upravo oni mogu dati pregled prikupljenih podataka ne samo na deskriptivnoj nego i na analitičkoj razini. Osim za procjenu popularnosti stranaka istraživanja mogu poslužiti za identifikaciju i definiranje tema i problema (engl. *issues*) prisutnih u javnosti. Na ovaj način rezultati istraživanja postaju empirijska osnova za donošenje odluka, a otvara se mogućnost da socijalni znanstvenik istraživač postane savjetnik onima koji upravljaju stvarima od društvenog značaja.

Sistematski pristup istraživanju javnog mnijenja omogućava globalni pregled nad stavovima i vrijednostima u Hrvatskoj, pružajući uvid u teritorijalne specifičnosti i pravilnosti. Prednost stoga treba dati stalnim timovima koji kontinuirano istražuju, nasuprot timovima *ad hoc* koji se okupljaju u predizborno vrijeme, što ponešto govori i o etičnosti njihova pristupa.

Potrebno je educirati naručioce i javnost kako bi sami mogli procijeniti vrijednost pojedinog istraživanja. Da bi to bilo moguće, izvještaji o rezultatima moraju sadržavati informacije o metodološkim pojedinostima važnim za procjenu vrijednosti istraživanja.

Interdisciplinarna skupina sastavljena od istraživača, sociologa, politologa, psihologa i drugih zainteresiranih strana pozvana je da odredi standarde koji će otkloniti postojeće nepravilnosti i time unaprijediti praksu

istraživanja javnog mnijenja. Hrvatsko sociološko društvo prihvatilo je ovu inicijativu.

Okrugli stol otvorila je predsjednica HSD-a Davorica Matić, raspravu je vodio Nenad Bulat, a sudjelovali su (redom) Helena Štimac-Radin, Petar Turčinović, Dražen Lalić, Zrinjka Peruško-Čulek, Vesna Lamza-Posavec, Nenad Zakošek, Vesna Pusić, Davoriko Vidović, Katarina Fuček, Ivan Rimac, Vlado Loborec, Gordana Vučinić-Palašek, Ivan Burić i Zoran Malenica.

Martin Požar

Max Haller

SOZIOLOGISCHE THEORIE IM SYSTEMATISCH-KRITISCHEN VERGLEICH

Leske + Budrich, Pladen, 1999, 678 str.

Knjiga *Soziologische Theorie im systematisch-kritischen Vergleich* sadrži niz analiza socioloških ostvarenja počevši od prvih klasika do suvremenih sociologa. Ona predstavlja svojevrsnu sistematizaciju i vrednovanje nekih socioloških teorija. Njezin autor poznati je austrijski sociolog koji sudjeluje u brojnim međunarodnim sociološkim istraživanjima i iza kojega stoje već opsežna djela u području socijalnih znanosti. Osobito se čini zanimljivim njegovo promatranje socioloških teorija iz kuta “sociologije kao stvarne znanosti”, odnosno njezine glavne zadaće kao “humanističko-životno-praktične orijentacije”.

Haller u knjizi postavlja i dokazuje tri teze:

- da postoje jasni kriteriji na temelju kojih se relativna kvaliteta i upotrebljivost socioloških teorija može vrednovati, a ti kriteriji zahtijevaju analitičku perspektivu;